

Katarzyna Wojan
Uniwersytet Gdański

**Wspólnota semantyczno-leksykalna języków europejskich.
O monografii: А.А. Кретов, О.М. Воевудская,
И.А. Меркулова, В.Т. Титов,
Единство Европы по данным лексики
(Воронеж: Издательский дом ВГУ, 2016, ss. 413 [1])**

Słowo wstępne

W 2016 roku nakładem Domu Wydawniczego Państwowego Uniwersytetu w Woroneżu ukazała się nowatorska, niezwykle interesująca monografia *Единство Европы по данным лексики* przygotowana przez czołowy zespół językoznawców w składzie: Aleksiej Aleksandrowicz Kretow, Oksana Michajłowna Wojewudska, Inna Aleksandrowna Mierkułowa oraz – dziś już, niestety, nieżyjący – Władimir Tichonowicz Titow. Domeną zespołu są badania w zakresie kwantyfikacji leksyki również w ujęciu konfrontatywnym. Wszyscy wykonawcy projektu badawczego *Исследование единства Европы по данным лексики* (zakodowanego pod numerem 16.21.47), realizowanego w Rosji w latach 2012–2013, mogą poszczycić się znaczącym dorobkiem naukowym w zakresie leksykologii kwantyfikacyjnej języków słowiańskich, germańskich, romańskich i innych. Należy dodać, iż książka doczekała się już licznych recenzji i omówień opublikowanych w czołowych czasopismach naukowych [zob. m.in. Борискина 2017; Кукушкина 2017; Miakiszew 2017; Мызников 2017; Шарандин 2017].

W niniejszym artykule przedstawiona zostanie w ogólnym zarysie oryginalna koncepcja badawcza wypracowana i zastosowana przez woroneskich uczonych, która przyniosła wymieralne, ilościowe i jakościowe rezultaty językowych badań komparatywnych w zakresie makrotypologicznej wspólnoty semantyki leksykalnej języków areału europejskiego. Dodatkowo uwzględnione zostaną opisy analizy stratyfikacji semantycznej leksyki języków: rosyjskiego i polskiego. Koncepcji tej nadano tu miano leksyko-semantycznej makrotypologicznej szkoły woroneskiej. Uczeni z tej szkoły wyznaczają bowiem w lingwistyce teoretycznej nowy kierunek badawczy – leksykalno-semantyczną makrotypologię języków jako dział typologii lingwistycznej.

Cel i metodologia badań makrotypologicznych

Omawiana praca prezentuje najnowsze wyniki analiz językoznawczych uzyskane w trakcie szeroko zakrojonych badań kwantyfikacyjnych w płaszczyźnie stratyfikacji leksyki, przeprowadzonych na ogromnym, faktograficznym materiale słownikowym, obejmującym aż trzydzieści pięć głównych języków urzędowych używanych w krajach współczesnej Europy. Wyekscerpowany ze słowników materiał leksykalny wydaje się zatem dostateczny i wymierny. Zaprezentowane naukowemu światu rezultaty analiz językowych są najprawdopodobniej miarodajne z uwagi na globalny wymiar i systemowe podejście, zgodnie z którymi odrębne języki traktowane są jako zintegrowany system – wspólnotowy w płaszczyźnie semantyki i jego reprezentacji mentalnych. Dotychczasowe opisy poszczególnych języków były zdaniem zespołu woroneskiego mało informatywne i – jak można sądzić – nieobiektywne z uwagi na rodzaj orientacji badawczej, tj. ukierunkowanie na językoznawstwo zewnętrzne przyjmujące za punkt wyjścia etymologie, transfery leksykalne (dużą liczbę zapożyczeń słownych), innowacyjne procesy słowotwórcze itp.

Za główny cel projektu obrano wyodrębnienie europejskiej wspólnoty semantyczno-leksykalnej, unikalnej (makro)semantyki dla danej pary językowej oraz jej odwzorowania na uporządkowanej (rangowej) skali różnych leksyków. A zatem było nim dążenie do ustalenia i opisu tego, co jest wspólne w globalnie postrzeganej semantyce różnych systemów językowych, jak również ujawnienie podstawowych różnic w niuansach znaczeniowych. Badacze przyjęli następujące założenia ogólne: 1) w słownikach odzwierciedla się światopogląd użytkowników języka; 2) istotne właściwości słownika skumulowane są w parametrycznym jądrze leksyki; 3) wyliczenie współczynnika korelacji między parametrycznymi jądrami (centrami) europejskich języków urzędowych umożliwia zbadanie mentalno-językowej klasteryzacji krajów Europy na materiale słowników języków urzędowych; 4) celowe oddziaływanie na leksykę języków poprzez słowniki i aplikacje słów wykazuje wpływ na procesy lingwo kulturowe, a poprzez nie – także na socjalne. Języki są zestawiane w parach, a następnie porównywane w skali makrotypologicznej. Metajęzykiem jest rosyjski jako język natywny wykonawców projektu. W komparacji interlingwistycznej wykorzystywane są metadefinicje leksemów.

W myśl relatywistycznej teorii Benjamina Lee Whorfa przedstawiciele szkoły woroneskiej przyjęli tezę, iż rozczłonkowanie świata zewnętrznego, urzeczywistniająca się instrumentalnie (tj. za pośrednictwem języka etnicznego), najdobitniej wyraża się w zasobach leksykalnych, które z kolei odgrywają znaczącą rolę w kreowaniu językowego obrazu świata [*Предисловие*, 4]. Postulują oni stworzenie

systemowych opisów leksyki z uwzględnieniem hierarchicznej i polowej organizacji słownika, w którym zasadnicza jest opozycja strukturalna: *jądro* : *peryferia*. Badacze zakładają, iż jądro (centrum) leksykalne, choć niewielkie, jest bezwzględnie stałe i podlega strukturyzacji, z kolei peryferia, nieograniczone pod względem wielkości, są zmienne i niedostatecznie wyraźne, a zatem – jak można mniemać – w pewien sposób nawet rozmyte. W myśl założeń koncepcyjnych szkoły wroneskiej jądrem dysponuje każda jednostka posługująca się danym językiem, zaś peryferiami – całe społeczeństwo. Wobec powyższego pierwszym etapem badawczym w zakresie typologii semantyczno-leksykalnej staje się wyodrębnienie centrów systemów leksykalno-semantycznych języków świata, ich części jądrowych.

Ekscerpcji słów badacze dokonali, stosując zróżnicowane parametry, a mianowicie: 1) funkcjonalne (użytkowości), uwzględniające ocenę długości słów; 2) syntagmatyczne (rozległej łączliwości), określające liczbę frazeokolekcji jednostek leksykalnych; 3) epidygmatische (relacje wieloznaczności), mające na celu określenie liczby znaczeń, jakimi dysponuje dane słowo; 4) paradygmatische (zdolność wchodzenia w ciągi synonimiczne), polegające na ustaleniu liczby słów składających się na ciąg synonimiczny. Na podstawie zastosowanych parametrów wyselekcjonowano 1000 słów, a następnie dla każdego z członów jądra obliczono *wagę parametryczną* (*параметрический вес*) zgodnie z przyjętym dla potrzeb analizy wzorem matematycznym [zob. *Предисловие*, 6].

Zastosowana metodologia uwzględnia dwa zasadnicze wskaźniki: 1) ukierunkowanie na jądro leksyki, tworzone przez jednostki leksykalne o dużej wadze systemowej; 2) minimalizację obiektu porównania za pośrednictwem parametrów *stricte* leksykalnych (systemowych), takich jak wyrazistość formalna, wieloznaczność, szeroka łączliwość leksykalna, bogactwo relacji synonimii. Owe wskaźniki stanowią wagę parametryczną leksemu. Wyliczenie charakterystyk parametrycznych umożliwia rozkład słów w przedziale od 1 do 0. Selekcja słów według wagi parametrycznej prowadzi do ustalenia jądra leksykalno-semantycznego systemu danego języka. Obiektem porównania stają się wówczas słowa o największej wartości znaczeniowej w relacjach systemowych. Jednostki o wadze parametrycznej, uzyskanej na podstawie wszystkich czterech parametrów, będą odnosić się do małego jądra parametrycznego (*малое параметрическое ядро*), te o wadze ustalonej na podstawie trzech lub więcej parametrów – do dużego jądra parametrycznego (*большое параметрическое ядро*), natomiast te o wadze określonej na podstawie dwóch bądź jednego parametru – do peryferii [*Предисловие*, 6].

Podstawa materiałowa badań językowych

Podstawę materiałową przeprowadzonych badań w zakresie wyodrębniania centrów leksykalno-semantycznych z konkretnych języków stanowią słowniki różnego typu, o różnej objętości – od małych po duże, jedno- i dwujęzyczne, zawierające podstawową leksykę istotną dla przebiegu procesu komunikacji werbalnej. Uwzględniono różnorakie typy słowników lingwistycznych, nie tylko ogólnojęzykowe (definicyjne) i przekładowe (w różnych układach języków), lecz także wyspecjalizowane, wąsko aspektowe, tego rodzaju jak chociażby słowniki inwersyjne, frekwencyjne, słowotwórcze, morfologiczne, idiolektów pisarzy, lemm poetyckich itd.

Analizą kwalitatywno-kwantytatywną objęto leksykę wymienionych niżej, typologicznie odmiennych, języków należących do geograficznie różnych arealów współczesnej Europy oraz genetycznie niejednorodnych: słowiańskich (rosyjskiego, ukraińskiego, białoruskiego, polskiego, czeskiego, słowackiego, bułgarskiego, macedońskiego, serbsko-chorwackiego, słoweńskiego), germańskich (angielskiego, niemieckiego, niderlandzkiego, duńskiego, farerskiego, fryzyjskiego, szwedzkiego, norweskiego, islandzkiego), romańskich (portugalskiego, hiszpańskiego, francuskiego, włoskiego, rumuńskiego, katalońskiego, łacińskiego), ugrofińskiego (fińskiego, estońskiego, węgierskiego), bałtyckich (łotewskiego, litewskiego) oraz języków odrębnych, przynależnych do różnych grup i rodzin (nowogreckiego, albańskiego, tureckiego, irlandzkiego). Wydaje się, że zbadanie w sposób analityczno-porównawczy tak dużej liczby systemów językowych gwarantuje obiektywizm wyników. Zaletą w omawianych badaniach jest w mojej ocenie również uwzględnienie języków tzw. mniejszych (np. farerskiego, fryzyjskiego, estońskiego).

Monografia

Przedstawiana monografia jest opracowaniem obszernym, liczącym 414 stron. Składa się z przedmowy (*Предисловие*), wstępu (*Вступление*), dziewięciu rozdziałów, w większości podzielonych na szczegółowe podrozdziały, zwięzłego podsumowania (*Заключение*) oraz dwóch wykazów literatury (*Литература*). Bibliografia wykorzystanego piśmiennictwa obejmuje 128 pozycji, zaś same źródła leksykograficzne – 61 pozycji. Wizualną egzemplifikację uzyskanych rezultatów stanowią liczne wykresy, tabele, wykazy i mapy.

Sześć pierwszych rozdziałów przedstawia szczegółowe opisy parametryczne leksyki konkretnych grup języków, tj. słowiańskiej (rozdział pierwszy), germańskiej

(rozdział drugi), romańskiej (rozdział trzeci), ugrofińskiej (rozdział czwarty), bałtyckiej (rozdział piąty) oraz języków z różnych grup (rozdział szósty). Homogeniczne analizy parametryzacyjne systemów leksykalnych poszczególnych języków weszły w skład poszczególnych podrozdziałów. Rozdział siódmy: *Компьютерное генерирование карты лингвокультурного пространства языков Европы* (s. 335–361) prezentuje komputerowe generowanie mapy przestrzeni lingwokulturowej języków Europy, szczegółowo opisuje poszczególne etapy prowadzonych prac, ósmy: *Лексическая составляющая понятия „среднеевропейский языковой стандарт”* (s. 362–381) – określa składową pojęcia *średnioeuropejski standard językowy*, zaś ostatni, dziewiąty: *Ментальное членение языков Европы в зеркале эксклюзем* (s. 382–394) – eksponuje mentalne rozczłonkowanie języków kontynentu europejskiego, odzwierciedlające się w sememach ekskluzywnych, nazywanych tu dla uproszczenia ekskluzemami (*экслюзивные семемы*).

Każdy rozdział analityczny monografii posiada szereg stałych składowych: parametryczną stratyfikację poszczególnych leksykonów języków konstytuujących konkretną grupę językową oraz rozpoczyna się stosowną informacją o leksykograficznej podstawie ekscerpcji. Logiczny, spójny, uporządkowany i konsekwentny układ prezentowanych w monografii treści składa się na jej naukowy komunikatywność, czyni ją przejrzystą w odbiorze i dobrze eksponuje wyniki przeprowadzonych analiz językowych. Uzyskane dane liczbowe trafnie zwizualizowano za pomocą wykresów i tabel.

Analiza parametryczna leksyki języka rosyjskiego

Wspólnota płaszczyzny leksykalnej języków słowiańskich została opisana w inicjującym monografię rozdziale pierwszym (*Параметрический анализ лексики славянских языков Европы*, s. 8–92). Obiektem analiz parametrycznych stały się współczesne leksykony dziesięciu języków z trzech podgrup: rosyjskiego, ukraińskiego, białoruskiego, polskiego, czeskiego, słowackiego, bułgarskiego, macedońskiego, serbsko-chorwackiego oraz słoweńskiego. W mojej ocenie struktura opisów poszczególnych języków słowiańskich różni się od siebie w niewielkim zakresie, a prezentowane odmienne fakty językowe i przedstawiane dane lingwistyczne dotyczą różnych aspektów analizy. Przede wszystkim jednak rzuca się w oczy niekompatybilność źródeł ekscerpcji materiału leksykalnego (typologicznie różnych słowników).

W celu analizy parametrycznej języka rosyjskiego wykorzystano materiał zebrany w pięciu spektakularnych opracowaniach leksykograficznych o niejednakowej

liczbie haseł. Są to: czterotomowy *Толковый словарь русского языка* pod redakcją Dmitrija Uszakowa [Ушаков 1935–1940], *Словарь русского языка* Sergieja Ożegowa pod redakcją Natalii Szwedowej [Ожегов 1990], *Морфемно-морфологический словарь языка А.С. Пушкина* Aleksieja Kretowa i Ludmiły Matycyny [Кретов, Матыцина 1999], *Русско-финский словарь* Arnolda Hiltunena i Ulli-Liisy Heino [Hiltunen, Heino 1969], *Обратный частотный словарь поэтических произведений А.В. Кольцова* Raisy Kaweckiej i Aleksieja Kretowa [Кавецкая, Кретов 1996]. Zastanawia tu dobór źródeł będących podstawą ekscerpcji. Jako fennistka poddaję w wątpliwość zasadność uwzględnienia słownika rosyjsko-fińskiego. Słownik ten uważam za już nieaktualny, powstał bowiem ponad pół wieku temu. Ponadto zdumiewa fakt, dlaczego przyjęto taki właśnie układ języków: rosyjski i fiński? Dlaczego nie rosyjski i niemiecki?

Jak zatem w ostatecznym rezultacie kształtują się analizy ilościowe dla leksyku języka rosyjskiego?

Porównując dane leksykalne uzyskane na podstawie słowników różnej objętości, w dodatku generycznie niejednorodnych, drogą analizy funkcjonalnej określono optymalną długość słów jako wielkość względną w procesie określania charakterystyki typologicznej leksemów i na podstawie liczby głosek ustalono średnią długość słowa. W aspekcie funkcjonalnej stratyfikacji słów systemu języka rosyjskiego wyodrębniono te najkrótsze, tj. jednostki dwugłoskowe, lematyzowane, a mianowicie rzeczowniki: *ось*, *ум*, *уж* oraz *щ*. Dokonano metodologicznego porównania układu leksyki w aspekcie długości słów w wytypowanych opracowaniach leksykograficznych. Uczni woronescy doszli do nieco zaskakującego wniosku, iż w procesie analizy charakterystyki typologicznej (semantyczno-leksykalnej) słów w aspekcie ich długości większą przydatność mają tzw. małe i średnie słowniki, podczas gdy duże wyraźnie deformują charakterystykę typologiczną lemm wskutek rejestrowania zbyt dużej liczby zapożyczeń i kolokacji [Кретов, Воевудская, Меркулова, Титов 2016, 10]. W wyniku analizy syntagmatycznej wyłoniono ze słownika Ożegowa somatyzmy: *рука* (30), *голова* (27), a także słowa: *дело* (26), *ум* (26), *время* (20), *случай* (19), *честь* (18), *вид* (17), *живой* (17) [Кретов, Воевудская, Меркулова, Титов 2016, 12].

Trzecim miernikiem stratyfikacyjnym jest epidigmatyczność słów, aktywnie przejawiająca się w wieloznaczności, różnie przecież traktowanej w praktyce przez leksykografów. Przyczyną dysonansu w sposobie utrwalania znaczeń jednostek hasłowych w słownikach jest, jak stwierdza zespół woroneski (a w zasadzie potwierdza to, co od dawna jest wiadome w leksykologii), odmienne podejście leksykografów do zjawisk: homonimii i polisemii leksykalnej [por. też Wojan 2007a; 2010a; 2011]. Należy przyznać, iż stanowi to niezmiernie duże utrudnienie

metodologiczne podczas dokonywania analiz językowych. W wyniku kwerendy tekstów słowników rosyjskich wyłoniono jednostkę leksykalną o największej liczbie znaczeń – 27 sensów, które są przynależne czasownikowi *идти*. Tym samym lemma ta posiada maksymalną wagę parametryczną. Okazuje się, że przy wyodrębnianiu jądra leksykalnego uwzględnić można 1947 słów o liczbie znaczeń zawierających się w przedziale od 4 do 27.

Podczas analizy paradygmatycznej stwierdzono wejściowość do jądra 1122 synonimicznych ciągów o wielkości od 5 do 28 elementów. Dla języka rosyjskiego na szczycie jądra paradygmatycznego sytuuje się znaczenie ‘ударить 2’, mające 28 synonimów: *стукнуть, дать, треснуть, трахнуть, огреть, хватить, двинуть, съездить, засветить, смазать, влепить, поддать, свистнуть, ахнуть, бахнуть, бабахнуть, бацнуть, садануть, долбануть, хлобыстнуть, звездахнуть, шарахнуть, чебурахнуть, хрястнуть, ляпнуть, жахнуть, шибануть*. Drugim co do wielkości znaczeniem jest ‘умереть’, mające 21 synonimów [Кретов, Воевудская, Меркулова, Титов 2016, 15].

Dla języka rosyjskiego uzyskano dwa małe jądra: jedno na podstawie analizy zawartości słownika Ożegowa (składa się na nią 48 słów), drugie (zawierające 31 słów) – po uwzględnieniu różnych źródeł leksykograficznych [Кретов, Воевудская, Меркулова, Титов 2016, 17]. Dominantą semantyczno-leksykalną, czyli słowem o maksymalnej wartości wagi parametrycznej, systemu języka rosyjskiego jest czasownik *дать* [Кретов, Воевудская, Меркулова, Титов 2016, 19].

Analiza parametryczna leksyki języka polskiego

Materiał faktograficzny, wyekscerpowany z elektronicznej wersji kieszonkowego słownika polsko-rosyjskiego i rosyjsko-polskiego Mitronowej i Sinicyny [Митронова, Синицына 1983], ukonstytuował korpus leksyki polskiej złożony z 8872 słów. Dodatkowo wykorzystano duży słownik polsko-rosyjski Rozwadowskiej [Розвадовская 1963].

Badania w płaszczyźnie stratyfikacji pokazały, iż funkcjonalne jądro leksyki polskiej liczy 2097 słów. W systemie języka polskiego najwięcej jest słów siedmioliterowych (kryterium stanowi tu – w przeciwieństwie do języka rosyjskiego – ortografia). Uczni woronescy doszli do wniosku, iż w języku polskim niecelowe jest ograniczanie w jądrze słów o długości większej niż pięć liter [Кретов, Воевудская, Меркулова, Титов 2016, 44]. Największą aktywność funkcjonalną wykazują słowa: *il, oś, as, ni* [Кретов, Воевудская, Меркулова, Титов 2016, 44].

Okazuje się, że pod względem właściwości syntagmatycznych najbardziej produktywne jest słowo *czas*, które wchodzi w relacje ustabilizowanej łączliwości leksykalnej z innymi jednostkami aż 26 razy [Кретов, Воевудская, Меркулова, Титов 2016, 46]. Tym samym liczba ta stanowi maksymalną liczbę frazeologizmów dla analizowanych lemm słownikowych. Zaraz po nim plasuje się somatyzm *głowa*, mający 18 frazeokolokacji [Кретов, Воевудская, Меркулова, Титов 2016, 46]. Na trzecim zaś miejscu znalazł się rzeczownik *góra* z 13 frazeokolokacjami. Zdaniem woroneskiego zespołu zasadnicza część frazeologizmów jest taka sama zarówno w dużym, jak i małym słowniku, co oznacza, iż mały słownik w pełni odzwierciedla wartość jednostek dla systemu semantyczno-leksykalnego [Кретов, Воевудская, Меркулова, Титов 2016, 47].

Na jądro składają się słowa o liczbie znaczeń od 9 do 2. Największa liczba – dziewięciu – znaczeń przypisana została słowu *stopień*. Słowa o ośmiu znaczeniach słownikowych to: *karta*, *odbicie* oraz *ściągnąć* [Кретов, Воевудская, Меркулова, Титов 2016, 48]. W aspekcie paradygmatyki najwięcej, bo 9 ciągów synonimicznych, posiadają znaczenia: ‘*dać*, *dawać*’ oraz ‘*mówić*’ [Кретов, Воевудская, Меркулова, Титов 2016, 49].

Po nałożeniu się jąder częściowych uzyskano korpus leksyki polskiej o wielkości 5625 słów [Кретов, Воевудская, Меркулова, Титов 2016, 50]. Aż 34 słowa mają największą wagę parametryczną i tworzą tzw. małe jądro leksyki polskiej. W wyniku analizy wyodrębniono semantyczno-leksykalną dominantę języka polskiego; jego reprezentacją jest rzeczownik *ciąg* [Кретов, Воевудская, Меркулова, Титов 2016, 50].

Wnioski badawcze

W świetle badań językowych zespołu ze szkoły woroneskiej centrum i dominantę przestrzeni mentalnej Europy stanowią języki germańskie, cechujące się maksymalną wewnętrzną spójnością i wysoką „przyciągalnością” (*аттрактивность*), przy czym w areale germańskim centrum wypełniają angielski wraz z duńskim. Języki germańskie aż czterokrotnie przewyższają pod tym względem słowiańskie. Poza orbitą wpływów języków germańskich pozostaje jedynie język portugalski. Miarą „przyciągalności” języka jest suma jego związków z innymi językami, równa sumie par słów danego języka bądź innych języków o wspólnych dla nich znaczeniach [Кретов, Воевудская, Меркулова, Титов 2016, 388].

Na skali rozmieszczenia języków Europy pod względem „przyciągalności” języki germańskie plasują się na samym szczycie, u dołu zaś znajdują się języki

romańskie. Między nimi sytuują się słowiańskie, które są jednak bliżej romańskich. W środkowej części mieszczą się języki ugrofińskie (węgierski, fiński, estoński). Ciekawe, iż język łotewski bardziej skłania się ku germańskim, natomiast litewski – ku słowiańskim. Badacze woronescy stawiają tezę, iż łotewski jest najsilniej zgermanizowanym językiem Europy. Na drugim miejscu pod względem stopnia germanizacji znalazł się macedoński, na trzecim zaś – albański. Z kolei wśród języków romańskich na czoło „zgermanizowanych” wysuwa się kataloński, natomiast spośród ugrofińskich – węgierski [Кретов, Воевудская, Меркулова, Титов 2016, 388].

Konfrontatywna parametryzacja leksykonów analizowanych języków doprowadziła do wniosku, iż wspólnym dla wszystkich języków i kultur Europy sensem jest *'uderzenie'* (ros. *'yɔap'*), zawierający się w semantyce licznych słów (zarówno rzeczowników, jak i czasowników) i wyrażany maksymalną liczbą par umownie ekwiwalentnych słów obecnych w językach europejskich. Sens *'uderzenie'* posiada aż 1127 reprezentacji par słów [Кретов, Воевудская, Меркулова, Титов 2016, 395].

Autorzy projektu potwierdzili słuszność tezy B.L. Whorfa o dominacji pojęć abstrakcyjnych w językowym obrazie świata i ich udziału w konstituowaniu ligi języków SAE.

Komentarz

Sam pomysł zbadania wspólnoty semantycznej języków europejskich nie jest nowy. Podejmowany był chociażby w rozprawie doktorskiej *Wspólnota homonimik języków europejskich (na przykładzie języków: polskiego, rosyjskiego i fińskiego)* mojego autorstwa [Wojan 2007a], wyniki analiz leksykalno-semantycznych zaprezentowane zostały w artykułach naukowych, a mianowicie: dla pary języków: polskiego i rosyjskiego [Воян 2002; 2007b], rosyjskiego i fińskiego [Wojan 2014], jak również dla triady: polski-rosyjski-fiński [Wojan 2010b]. Koncepcja powyższa opierała się na porównywaniu metasensów słów wyekscerpowanych z opracowań leksykograficznych o zbliżonej objętości materiału faktograficznego i uzyskaniu danych kwantyfikacyjnych w odniesieniu do wspólnoty homonimicznej.

W kontekście opisanych powyżej badań należy bezwzględnie przypomnieć koncepcje Anny Wierzbickiej, która wniosła ogromny wkład w opracowanie metodologii badań w zakresie semantyki międzykulturowej. Jest ona twórczynią teorii naturalnego metajęzyka semantycznego (*Natural Semantic Metalanguage*), odkryła zbiór znaczeń elementarnych wspólnych dla wszystkich języków [Wierzbicka 1996/2006; 1999]. Uczeni woronescy nie odwołują się jednak do tej metodologii.

A. Wierzbicka przyjęła istnienie semantycznych pojęć pierwotnych, wyznaczających funkcjonowanie uniwersalnej gramatyki. Zgodnie z jej koncepcją, za różnorodnością języków i kultur kryje się tzw. „alfabet myśli ludzkich”, czyli ograniczony zasób słów prostych i uniwersalnych (por. Leibnizjańską ideę pojęć wrodzonych wszystkim ludziom) [Wojan 2015, 14]. Zbiór 63 pojęć i prosta gramatyka opisująca zasady ich łączenia tworzą swoisty metajęzyk pozwalający zdefiniować pozostałe słowa, wyrażenia i określenia. Uniwersalny język może służyć jako wspólna miara do opisu i konfrontowania wszystkich języków i kultur. W wyniku studiów porównawczych nad kilkudziesięcioma niepowiązаныmi ze sobą językami A. Wierzbicka wyekstrahowała listę wyrażen, których znaczenia nie da się rozłożyć na prostsze elementy. Tym samym badaczka uznała istnienie niedefiniowalnych pojęć czy elementów pierwotnych (*primatives*) w wyposażeniu poznawczym wszystkich ludzi, do których zaliczyła ciągi semantyczne: 1) *ja, ty, coś, ktoś, ludzie, ciało*; 2) *ten, ten sam, inny*; 3) *jeden, dwa, niektóre, dużo, wszystko*; 4) *dobry, zły, duży, mały*; 5) *myśleć, wiedzieć, chcieć, czuć, widzieć, słyszeć*; 6) *mówić, słowo, prawda*; 7) *robić, dziać się (zdarzać się), ruszać się*; 8) *być (istnieć), mieć*; 9) *żyć, umrzeć*; 10) *nie, być może, móc, bo ('ponieważ'), jeżeli*; 11) *kiedy, teraz, pod, nad, daleko, blisko, z tej strony, wewnątrz*; 12) *gdzie, tutaj, pod, nad, daleko, blisko, z tej strony, wewnątrz*; 13) *bardzo, więcej*; 14) *rodzaj, część*; 15) *tak jak, taki jak* [zob. Wierzbicka 1996/2006]. Te elementy pierwotne są uniwersaliami językowymi w znaczeniu powszechnego sposobu kategoryzowania i klasyfikowania świata.

Wcześniej listę stu podstawowych pojęć podlegających zwerbalizowaniu w każdym języku przedstawił w latach 40. i 50. ubiegłego wieku amerykański lingwista Morris Swadesh. Była to spekulacja uczonego na temat wspólnego wszystkim ludziom doświadczenia i mogłaby – jak można mniemać – stanowić propozycję znaków protojęzyka [Swadesh 1955]. Koncepcja M. Swadesha związana była z glottochronologią zakładającą właśnie obecność leksyki jądrowej.

Wracając do źródeł leksykograficznych, wykorzystanych przez woroneżan, w projekcie woroneskim kryteria doboru słowników, będących podstawą ekscerpcji leksyki współczesnej, choć zdawałoby się, że są dobrze dobrane pod względem typu opracowania oraz profilu opisu naukowego, budzą w gruncie rzeczy pewne wątpliwości m.in. natury metodycznej. Przede wszystkim uderza różnorodność opracowań, w mojej ocenie nie zawsze spójnych pod względem objętości utrwalonego materiału faktograficznego i – a może przede wszystkim – ram czasowych rejestru leksykograficznego. Oznacza to, że na warsztat badawczy wzięto słowniki zbyt dawne, nieco przestarzałe, nie uwzględniono opracowań współczesnych rejestrujących aktualną leksykę (np. w odniesieniu do języka polskiego czy opracowań

polsko-fińskich) w sytuacji dostępności znakomitych, wyczerpujących i w pełni nowoczesnych publikacji słownikarskich, cechujących się bogactwem materiału leksykalnego, kolokacji i dobrze skomponowanych pod kątem uśrednienia znaczeń (parafraz semantyki) utrwalonych lemm. Wprawdzie autorzy opracowania twierdzą, iż najbardziej reprezentatywne dla badań mających na celu wyłonienie jąder leksykalnych są słowniki małe, to jednak trudno się z tym zgodzić. Poważną przeszkodę w prowadzeniu obiektywnych analiz stanowi też problem homonimii i polisemii różnie traktowany przez leksykografów odmiennych orientacji lingwistycznych, reprezentujących różne szkoły leksykograficzne. Leksykografowie wywodzący się z odmiennych kręgów naukowych (wschodnio-, środkowo- czy zachodnioeuropejskiego) prezentują inne podejścia, co implikuje różne rezultaty badań językowych opierających się na źródłach słownikarskich.

Mimo powyższych spostrzeżeń uważam, iż wypracowanie przez zespół wroneskich uczonych metodyki parametryzacji leksyki oraz objęcie badaniami tak dużej liczby języków to zadanie absolutnie nowatorskie, a przy tym niezmiernie ambitne badawczo. Przedstawiona polskiemu czytelnikowi monografia ma niewątpliwie dużą wartość poznawczą.

Bibliografia

- Boriskina Ol'ga O., Čudinov Anatólj P. 2017. *Edina li Evropa po dannym leksiki?* „Političeskaâ lingvistika” № 3 (63): 137–139 [Борискина Ольга О., Чудинов Анатолий П. 2017. *Единая ли Европа по данным лексики?* „Политическая лингвистика” № 3 (63): 137–139].
- Hiltunen Arnold, Heino Ulla-Liisa. 1969. *Suomi Venäjän Suomi*. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Kaveckaâ Raisa K. 1996. *Obratnyj častotnyj slovar'poëtičeskikh proizvedenij*. Voronež: VGU [Кавецкая Раиса К. 1996. *Обратный частотный словарь поэтических произведений*. Воронеж: ВГУ].
- Kretov Aleksej A., Matycina Lûdmila N. 1999. *Morfemno-morfonologičeskij slovar' âzyka A.S. Puškina*. Voronež: VGU [Кретов Алексей А., Матьцина Людмила Н. 1999. *Морфемно-морфологический словарь языка А.С. Пушкина*. Воронеж: ВГУ].
- Kretov Aleksej A., Voevudskaâ Oksana M., Merkulova Inna A., Titov Vladimir T. 2016. *Edinstvo Evropy po dannym leksiki*. Voronež: Izdatel'skij dom VGU [Алексей А. Кретов, Оксана М. Воевудская, Инна А. Меркулова, Владимир Т. Титов. 2016. *Единство Европы по данным лексики*. Воронеж: Издательский дом ВГУ].
- Kukuškina Ol'ga V. 2017. *Recenziâ na monografiû „Edinstvo Evropy po dannym leksiki” (Kretov A.A., Voevudskaâ O.M., Merkulova I.A., Titov V.T.)*. „Vestnik Moskovskogo universiteta. Seria 9: Filologija” № 3: 10–20 [Кукушкина Ольга В. 2017. *Рецензия на монографию „Единство Европы по данным лексики” (Кретов А.А., Воевудская О.М., Меркулова И.А., Титов В.Т.)*. „Вестник Московского университета. Серия 9: Филология” № 3: 10–20].
- Miakiszew Władimir. 2017. [Rec.] *A.A. Kretov, O.M. Voevudskaâ, I.A. Merkulova, V.T. Titov, Edinstvo Evropy po dannym leksiki, Voronež: Izdatel'skij dom VGU, 2016, ss. 412*. „Slavia Orientalis” nr 3: 670–573.

- Mitronova Inessa N., Sinicyna Galina V. 1983. *Karmannyj pol'sko-russkij i russko-pol'skij slovar'*. 21-e izd., ispr. Moskva: Russkij âzyk [Митронова Инесса Н., Синицына Галина В. 1983. *Карманный польско-русский и русско-польский словарь*. 21-е изд., испр. Москва: Русский язык].
- Muznikov Sergej A. 2017. *Kritika i bibliografiâ. Lingvokul'turnoe prostranstvo Evropy v zerkale âdernih smyslov (Rec. na kn. Edinstvo Evropy po danym leksiki: monografiâ. A.A. Kretov, O.M. Voevudskaja, I.A. Merkulova, V.T. Tutov. Voronež: Izdatel'skij dom VGU, 2016).* „Vestnik VGU. Serii: Lingvistika i mežkul'turnaâ kommunikaciâ” № 3: 153–155 [Мызников Сергей А. 2017. *Критика и библиография. Лингвокультурное пространство Европы в зеркале ядерных смыслов (Рец. на кн.: Единство Европы по данным лексики: монография. А.А. Кретов, О.М. Воевудская, И.А. Меркулова, В.Т. Тутов. Воронеж: Издательский дом ВГУ, 2016).* „Вестник ВГУ. Серия: Лингвистика и межкультурная коммуникация” № 3: 153–155].
- Ožegov Sergej I. 1990. *Slovar' russkogo âzyka: ok. 70 000 slov*. Red. Švedova N.Û. 22-e izd., ster. Moskva: Russkij âzyk [Ожегов Сергей И. 1990. *Словарь русского языка: ок. 70 000 слов*. Ред. Шведова Н.Ю. 22-е изд., стер. Москва: Русский язык].
- Rozvadovskaâ Mariâ F. 1963. *Pol'sko-russkij slovar': ok. 50 000 slov i vyraženiĭ*. 7-e izd. Moskva: Gosudarstvennoe izdatel'stvo inostrannyh i nacional'nyh slovarej [Розвадовская Мария Ф. 1963. *Польско-русский словарь: ок. 50 000 слов и выражений*. 7-е изд. Москва: Государственное издательство иностранных и национальных словарей].
- Šarandin Anatolij L. 2017. *Recenziâ na kolektivnuij monografiû „Edinstvo Evropy po dannym leksiki”*. A.A. Kretov, O.M. Voevudskaja. *Voronežskij gosudarstvennyj universitet. Voronež: Izdatel'skij dom VGU, 2016. 412 s.* „Neophilology” Vol. 3, No 4 (12): 67–71 [Шарандин Анатолий Л. 2017. *Рецензия на коллективную монографию „Единство Европы по данным лексики”*. А.А. Кретов, О.М. Воевудская, И.А. Меркулова, В.Т. Тутов. Воронежский государственный университет. Воронеж: Издательский дом ВГУ, 2016. 412 с. „Neophilology” Vol. 3, No 4 (12): 67–71].
- Swadesh Morris. 1955. *Towards greater accuracy in lexicostatistic dating*, „International Journal of American Linguistics” Vol. 21, No 2: 121–137.
- Ušakov Dmitrij N. 1935–1940. *Tolkovyj slovar' russkogo âzyka: v 4 t.* Moskva: Gosudarstvennyj institut „Sovetskaâ ênciklopediâ”; Gosudarstvennoe izdatel'stvo inostrannyh inacional'nyh slovarej [Ушаков Дмитрий Н. 1935–1940. *Толковый словарь русского языка: в 4 т.* Москва: Государственный институт „Советская энциклопедия”; Государственное издательство иностранных и национальных словарей].
- Wierzbicka Anna. 1996. *Semantics, Primes, and Universalism*. Oxford–New York: Oxford University Press [Тлум. pol. Wierzbicka Anna. 2006. *Semantyka. Jednostki elementarne i uniwersalne*. Przeł. Głaz A., Korzyk K., Tokarski R. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej].
- Wierzbicka Anna. 1999. *Język – umysł – kultura*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Wojan Katarzyna. 2002. *Vvedenie vo vnutrennuij mež"âzykovuij leksičeskuĭ otonimii (na primere pol'skogo i russkogo âzykov)*. „Bolgarskaâ rusistika” № 2: 3–12 [Воян Катажина. 2002. *Введение во внутреннюю межъязыковую лексическую омонимию (на примере польского и русского языков)*. „Болгарская русистика” № 2: 3–12].
- Wojan Katarzyna. 2007a. *Wspólnota homonimiki języków europejskich (na materiale języków: polskiego, rosyjskiego i fińskiego)*. T. 1–3 [niepublikowana rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem prof. zw. dr. hab. J. Kaliszana. Poznań: Wydział Filologiczny. Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu].
- Wojan Katarzyna. 2007b. *Omonimičeskaâ obšnost' (na primere pol'skogo i russkogo âzykov)*. „S"postavitelno ezikoznanie” № 2 (32): 15–24 [Воян Катажина. 2007b. *Омонимическая общность (на примере польского и русского языков)*. „Съпоставително езикознание” № 2 (32): 15–24].

- Wojan Katarzyna. 2010a. *Wstęp do badań wieloznaczności leksemów w ujęciu kontrastywnym*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Wojan Katarzyna. 2010b. *Przypadkowe i nieprzypadkowe wędrówki leksemów*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Wojan Katarzyna, przy udziale Elżbiety Skupińskiej-Dybek. 2011. *Słownik homonimów leksemowych języka rosyjskiego z polskimi ekwiwalentami tłumaczeniowymi*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Wojan Katarzyna. 2014. *An Analysis of the Homonemic Community of the Finnish and Russian Languages*. „*Studia Rossica Gedanensia*” t. 1: 142–157.
- Wojan Katarzyna. 2015. *Języki sztuczne. Zapotrzebowanie społeczeństw czy fantazja jednostek?* Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.

Summary

Semantic and lexical unity of European languages.

About the monograph: *The Unity of Europe in the Light of Lexis*

by A.A. Kretov, O.M. Voevudskaya, I.A. Merkulova, V.T. Titov

(Voronezh: VSU, 2016. 413 p. [1])

This article outlines the original research concept developed and applied by the Voronezh researchers, which brought both quantitative and qualitative results to the field of linguistic comparative research. Their monograph is devoted to the macrotypological unity of the lexical semantics of the languages in Europe. In addition, semantic stratification of Russian and Polish lexis has been analyzed. Their research concept is now known as the “lexical-semantic macrotypological school of Voronezh.” Representatives of this school have created a new research field in theoretical linguistics – a lexical-semantic language macrotypology as a branch of linguistic typology. The monograph has been widely discussed and reviewed in Russia.

Key words: European languages, lexicology, parametrization and stratification of lexis, semantic unity, semantic and lexical macrotype

Kontakt z Autorką:
finkw@univ.gda.pl